

Henri Lefebvre

Le droit a la ville

Edition Anthropos, Paris 1968.

U svojoj prvoj knjizi posvećenoj urbanom životu *Pravo na grad* (vidi još »La vie quotidienne dans le monde moderne«, 1968, te »Urbana revolucija«, 1972), Henri Lefebvre je zacrtao glavno obilježje svog znanstvenog opusa, i misli: odredio se kao filozof grada, dijalektičar i marksista u analizi urbanog, revolucionar i humanista u prijedlogu budućeg.

Lefebvre ne nudi nove sisteme koji bi zamijenili disfunkcionalne u domeni urbanog (tj. suvremenog društva). Njegova je misao moguće usmjerenje horizontima koji ne poznaju formalizam. Veliki kritičar urbane prakse ne zaboravlja napomenuti da je u toj istoj praksi kao i u razmišljanjima o gradu (ideologiji) presudan politički angažman njegovih korisnika, a tu posebnu ulogu (po njemu jedinu relevantnu) ima radnička klasa.

Prvi dio knjige, nakon uvodnog *Upozorenja* pretežno je posvećen analizi procesa nastajanja povijesnih specifičnosti onoga što mi danas nazivamo gradom (orijentirani grad, antički grad, grad srednjeg vijeka, kapitalistički grad), njegovoj filozofiji izrastanja, ideologiji prakse, urbanističkoj ideologiji, i određenju stupnja njegove realnosti kao podloge za moguću naučnu analizu. Poseban značaj Lefebvre posvećuje procesima industrijalizacije i urbanizacije, tim ishodišnim točkama današnjeg grada, procesima koji bitno karakteriziraju »naše« doba.

Rađanje industrijalizacije silovito širi razmjenu, monetarnu ekonomiju i robnu proizvodnju koje izazivaju radikalne promjene postojećih društvenih odnosa. Prijelaz s trgovačkog i bankarskog kapitalizma na konkretni kapitalizam kao i s obrtničke na industrijsku proizvodnju rezultira velikom krizom koja pogađa urbani sistem. Grad postaje radionica koja na uskom prostoru omogućava koncentraciju sredstava za proizvodnju, oruđa, sirovine i radne snage. Koncentraciju kapitala prati urbana koncentracija. Industrija, iako ima tendenciju da se koncentrira izvan gradova, oko izvora sirovina ili pogodnih putova, napada gradove koji su ranije postojali, osvaja ih i transformira prema svojim potrebama. Djelujući razorno, urbani fenomen se širi na sve veću površinu i bez smetnji prelazi nacionalne granice. Urbano društvo i život grada prodiru na selo. Takav način života nosi sobom sisteme predmeta i sisteme vrijednosti i često rezultira *ruralnim* novonastalim hibridom. No, unatoč svega, urbana jezgra ne iščezava. Dapače, ona biva podržavana novim urbanističkim projektima tzv. *komercijalnim centrima*, koji su zamršena i iznakažena verzija onoga što je u starim gradovima bilo jezgro trgovačkog i religioznog, intelektualnog, političkog i ekonomskog (proizvodnog) karaktera.

Decentralizacija grada započinje stvaranjem predgrađa. Odstranjen iz grada, proletarijat završava gubljenjem smisla za *djelo*. Odstranjen sa mjesta proizvodnje proletarijat je sve više na raspolaganju raštrkanoj industriji. Kreativni kapacitet blijedi u njegovoj svijesti i urbana svijest počinje da se osipa. Slijedeći čin ovog kontinuiteta je pojava »velikih ansambala« i »novih gradova«, koji rastu inicijativom države, nemoćne da dotadašnjom regulativom i izgradnjom obiteljskih kućica zadovolji potrebu za stanom. Pa ipak, stan ne postaje javnim dobrom, ne razvija se neka urbanistička ideja. Sve se svodi na jednostavne zahvate da bi se uz što manje troškove osiguralo što više stanova. Državno-birokratska koncepcija stana ipak nije sposobna da poništi postojeću kreativnost, fleksibilnost i slobodu stanovanja u individualnim kućama. Na taj se način »veliki ansambli« i tzv. nova urbanistička misao okomljuju na grad u želji da ga iskorijene.

»U neredu predgrađa skriven je red; suprotnost između obiteljskih kuća i ansambala je očita«. Ljudi se manifestiraju uz pomoć onoga što im manjka ili što misle da im manjka. Kod jednih i drugih blijedi svijest o gradu i urbanoj realnosti.

Vođena strategijom klase, industrija djeluje kao negativna snaga urbane realnosti: industrijska ekonomija negira urbano društvo. Urbana stvarnost koja se ponovno pronalazi pokušava restituirati centralnost. No strategija klase nije iščezla, ona se modificira; nekadašnju centralnost nadomješta se *centrom odluka* (koncentracija moći).

Preporod urbanističke misli koji je okarakteriziran racionalnošću 20. vijeka Lefebvre podvrgava oštroj kritici. Nekadašnjim gospodarima (kraljevima i prinčevima) nije trebala urbanistička teorija da uljepšavaju svoje gradove. Današnji urbanizam je bezidejan. Ipak, treba razlikovati tri tipa urbanizma kojima Lefebvre dodjeljuje i tri kvalitativno različite ocjene. To su: a) Urbanizam ljudi dobre volje (arhitekti, književnici); b) Administrativni urbanizam (država) i c) Urbanizam poduzetnika (špekulanti).

Sve te strategije utječu na globalnu strategiju, tj. postojeći urbanizam.

Logos grada okuplja sva teritorijalna bogatstva, rasute aktivnosti, ljude i govornu riječ. Ono što se na selu odvija ciklički, u ritmovima, grad ostvaruje simultano. On »sve« grabi i podvrgava svojoj krizi.

Ustajući protiv svakog specijalističkog cijepanja grada, Lefebvre se pita može li se na osnovu fragmentiranih znanosti formirati nauka o gradu i odgovara: Ne, isto kao što se nemože formirati jedinstvena znanost o društvu, o čovjeku, o humanoj i društvenoj realnosti. Analizu i specijalistički fragmentizam treba zamijeniti sinteza.

Bitna karakteristika grada je njegova upotrebna vrijednost. Upravo je prevladavanje upotrebne vrijednosti nad vrijednosti razmjene smisao diskontinuiranog procesa vraćanja humanog lika gradu. *Grad kao grad a ne grad kao proizvod.*

»Mnogi su gradovi prošlosti živa slika takvog djela. Trgovci flamanskih, talijanskih, engleskih i francuskih gradova voljeli su svoj grad kao umjetničko djelo. Na taj su način bankarski i trgovački gradovi paradoksalno ostali za nas tip i model urbane realnosti gdje je *upotreba* (radost, ljepota, zadovoljstvo susreta) *jača od profita, od razmjene, tržišta i njihovih propisa i prisila.*

Lefebvre shvaća grad u kontekstu njegovih institucija, proisteklih iz odnosa klasa i vlasništva i zato je njegova prva definicija grada projekcija društva u prostor. No, ona kao i sve ostale definicije, nije potpuna i isključiva. Bit je suvremenog grada, prema njegovom mišljenju, u tome što je on danas, postavši centrom odluka pojačao *eksploataciju* čitavog društva (svih nedominantnih klasa). To znači da grad nije neko pasivno mjesto proizvodnje ili koncentracije kapitala, nego da »urbano« kao takvo intervenira u proizvodnji. U tom kontekstu kriza suvremenog grada svjetskih je razmjera. Ona je univerzalnost koja napreduje isto kao što

napreduju tehnika i racionalna organizacija industrije. Praktički uzroci i ideološki razlozi te krize variraju prema političkim sistemima, prema društvima i zemljama. Tu krizu prati i kriza poljoprivrede i kriza tradicionalnog seoskog načina života. Stara »ruralna životinja« i urbana životinja (Marx) nestaju istodobno. Pitanje je prepuštaju li one mjesto čovjeku?

Racionalnost koja je bit urbanosti promiče iznad grada, na nivou racionalnog teritorija ili kontinenta. Uzaludno je racionalno trošenje različitosti u gradu jer utisak monotomije prekriva i prevladava različitosti bilo da se radi o stanovima, zgradama, tzv. urbanim centrima i organiziranim prostorima. Urbano je izgubilo karakter djela: u prostoru se projiciraju same prinude. Društvo teži k rastakanju. »Pa ipak, na tom temelju koji se trese, urbano društvo i »urbano« ne samo da opstoji nego čak i jača. Društveni odnosi usprkos najbolnijih kontradikcija, nastavljaju da se zapliću, da se množe, da se pojačavaju. Oblik urbanog, njegov vrhunski razlog, tj. simultanost i susret nemogu iščeznuti. Čak i usred samog raspadanja, urbana realnost opstoji i zgušnjava se u centrima odluka i informacija. Stanovnici (preпустimo anketama koji), obnavljaju centre, koriste mjesta da bi ponovno uspostavili makar i beznačajne susrete. Upotreba (vrijednost upotrebe) mjesta, spomenika, različitosti izmiče zahtjevima razmjene, vrijednosti razmjene«.

Kritika grada u stvari je kritika društva koje ni u teoriji ni u praksi nije uspjelo ovladati dvostrukim procesom industrijalizacije i urbanizacije.

Definirajući urbano društvo, koje nije istovjetno gradu, Lefebvre ide od specifikuma ka generalizaciji, ali naglašava da urbano nije neka bitnost izvan vremena ni sistem među sistemima ili iznad ostalih sistema. To je *mentalni i društveni* oblik simultanosti, okupljanja, sustizanja i susreta, kvaliteta koja se rađa iz kvantitete (prostori, predmeti, proizvodi). Urbano, dakle, sadrži smisao industrijske proizvodnje.

Analizi urbanog kao načina života i kao opsesije onih koji žive u oskudici i siromaštvu autor je posvetio više briljantnih stranica zadržavajući se posebno na problemu socijalne segregacije u prostoru. Osnovna pitanja na koja nastoji odgovoriti su: može li urbani život povratiti i pojačati skoro potpuno nestale sposobnosti *integracije* i *participacije* grada (koju naziva pravim imenom — samoupravljanje!), a koje se nemogu podstaknuti putem autoriteta, ni administrativnim propisima, ni intervencijom specijalista. Za radničku klasu žrtvu segregacije, istjeranu iz tradicionalnog grada, lišenu sadašnjeg i mogućeg života, tim se, dakle, postavlja praktički *politički problem*.

Lefebvre smatra da urbani život još nije započeo i da mi danas završavamo inventar ostataka jednog tisućugodišnjeg društva u kojem je selo dominiralo gradom. čije su ideje i vrijednosti agrarnog porijekla s ruralnom (»prirodnom«) dominantom. Danas pak trebamo težiti prema nekom humanizmu, tj. prema novoj praksi i drugom čovjeku urbanog društva. Pod »mi« autor razumijeva zainteresirane. Ni arhitekt, ni urbanist, ni sociolog, ni ekonomist, ni filozof, ni političar nemaju iz čega da dekretiraju oblike i nove odnose. Arhitekt u odnosu na sociologa nema više veću moć nekog čudotvorca. Ni jedan ni drugi ne kreiraju društvene odnose. U izvjesnim povoljnim uvjetima oni pomažu da se formuliraju tendencije. Samo društveni život (praksa) u cijelosti posjeduje ili ne posjeduje takve moći. Spomenuti stručnjaci svaki napose ili u ekipi mogu raščistiti put: pokušati pripremiti oblike, prikupiti stečeno iskustvo, izvući poduku iz neuspjeha, pomoći začecé mogućeg pripremajući porođaj uz pomoć znanosti.

Samo je ona društvena klasa sposobna da strateški i filozofijski realizira novi urbani život koja će pomoću društvenih i političkih sila učiniti da obnovljeni grad postane djelom. To je radnička klasa »jedina koja može dokončati strategiju uperenu protiv nje same«. Samo ta klasa kao klasa može odlučno pridonijeti rekonstrukciji centralnosti razorene strategijom segregacije i ponovno uspostavlje-

nom u prijetećem obliku »centra odluka«. To ne znači da će radnička klasa sama za sebe sačinjavati urbano društvo, već da bez nje ništa nije moguće. Bez nje dezintegracija će se nastaviti pod maskom i nostalgijom integracije... Dok radnička klasa šuti, dok ona ne djeluje i dok ne može ispuniti »historijsku misiju« znači da manjka »subjekt« i »objekt«.

Prema sugestiji Lefebvra radnička klasa treba da ovlada (a) političkim programom urbane reforme i (b) urbanističkim projektima.

U tom smislu *pravo na grad* je poziv na političku akciju. Prema tome sinteza ne pripada nekom demijurgu nego politici koja iza analitičkih podataka, filozofije ili ideologije znači *strategiju*.

Govoreći tako o strategiji autor ne zanemaruje sistem vrijednosti od kojeg strategija treba polaziti. Bitno je da se urbanizacija i industrijalizacija ne promatraju odvojeno nego da se urbanizacija promatra kao smisao i cilj industrijalizacije. Drugim riječima, *bitno je da se više ne apologizira cilj ekonomskog rasta, da se »ekonomička« ideologija i ideologija superprofita podrede »virtuelno moćnijim konceptima razvoja racionalnosti koja proističe iz konflikta«*. Naravno, radi se o socijalizmu. Međutim, o teoriji socijalističkog društva Lefebvre ne daje recepte. Sigurno je da to nemože biti državni socijalizam već samo samoupravni socijalizam, jer urbana realnost treba da je namijenjena njenim uživaocima — građanima.

Novo urbano društvo koje tek treba ostvariti zastupat će tip centralnosti koja treba da izađe iz *igre*. Centralnost igre znači obnovu smisla za *djelo*, a unose je umjetnost i filozofija. Vizija grada budućnosti za Lefebvra znači fleksibilnost života. »Idealni grad će sadržavati zastarjevanje prostora i ubrzano mijenjanje prebivališta, smještaja, pripremljenih mjesta. To bi bio kratkotrajni grad, *trajno djelo stanovnika* i njih samih mobilnih i mobiliziranih putem ovog djela i za njega«. Pristup životne umjetnosti pretpostavka je ovakvog grada. Za Lefebvra buduća umjetnost nije umjetnička već urbana. Jer, budućnost se »čovjeku« ne otkriva ni u kosmosu, ni u narodu, ni u proizvodnji već u urbanom društvu. Upravo zato, pravo na grad manifestira se kao viši oblik prava: pravo na slobodu, na individualizaciju, na socijalizaciju, na stan, na stanovanje. U pravo na grad uključeni su pravo na djelo (na sudjelovanje) i pravo na prisvajanje (različito od prava na posjed).

Govoreći završno o *tezama, o gradu, o urbanom i o urbanizmu* Lefebvre u 12 točaka rezimira svoju misao o urbanom. Podsjetit ćemo tek fragmentarno na ove zaključke:

— Razvoj društva može se zamisliti samo u gradu, samo u ostvarenju urbanog društva.

— Proces industrijalizacije i urbanizacije gubi smisao ako se urbano društvo ne shvati kao cilj i finalnost industrijalizacije, ako se urbani život podredi industrijskom rastu.

— Radnička klasa postaje žrtvom segregacije, širi se nova bijeda koja ne pogađa samo proleterijat, nego i ostale društvene slojeve i klase. To je bijeda stanovanja i njegovih stanovnika podvrgnutih organiziranoj svakidašnjici (društvo dirigitirane potrošnje).

— Pravo na grad (na urbani život, obnovljenu centralnost, mjesto susreta i razmjene, ritma života...) znači proklamaciju upotrebe tog vremena i tih mjesta.

— Za radničku klasu, odbačenu prema periferijama, kojoj su tako oduzeli najvredniji rezultat njene aktivnosti, to pravo ima poseban značaj. Ono je za nju istodobno sredstvo i cilj, ali ova virtuelna akcija radničke klase predstavlja glavne interese civilizacije, kao i posebne interese svih društvenih slojeva »stanovništva« za koje integracija i participacija postaju opsesijama.

— Jedino ako radnička klasa i njeni politički predstavnici uzmu u svoje ruke planiranje, društveni će se život moći korjenito modificirati i otpočeti nova era: era socijalizma u monokapitalističkim zemljama.

— Jedino proleterijat može investirati svoju društvenu i političku aktivnost u ostvarenju urbanog društva. Jednako, samo on, ruši ideologiju potrošnje, može obnoviti simisao produktivne i kreativne aktivnosti. On dakle posjeduje sposobnost stvaranja novog humanizma različitog od onog starog, liberalnog, koji završava svoj vijek: humanizam *urbanog* čovjeka za koga i uz čiju pomoć grad i svakidašnjica grada postaju djelo, ostvarenje, upotrebna vrijednost, služeći se svim sredstvima (znanosti, umjetnosti, tehnike) dominacije nad materijalnom prirodom.

— Osim ekonomske (planiranje prema društvenim potrebama) i političke (demokratska kontrola državnog aparata kao i generalizirano samoupravljanje) tu je još i permanentna kulturna revolucija.

Iako jedno od prvih Lefebvreovih djela (napisano u Parizu godine 1967. u povodu stote obljetnice »Kapitala«), *Pravo na grad* je briljantan primjer marksističke analize urbane kompleksnosti, primjer koji daleko nadilazi nivo kritičkog pristupa karakterističnog za većinu sociologa, humanista ili drugih »mislilaca« grada. Njegova praktička, optimistička vjera u urbano kao najdragocjenije vezuje se uz društveno-političku akciju i odaje beskrajno pouzdanje u nosioca te akcije: radničku klasu, shvaćajući da je jedino ona u stanju ne samo da ruši postojeće kontradikcije već da rađa samoupravno društvo. U kasnijim djelima Lefebvre nadograđuje upravo ove polazne pretpostavke. Zato nije neosnovano što nosi ime prvog marksiste urbane sociologije.

Ovo je djelo na naš jezik preveo *Vladimir Ugrenović* i vjerojatno će uskoro biti objavljeno i u nas.

Melita Richter